

Dagmara Smolarek-Kędziorek

**Interrogation of a Child as a Witness
in the Criminal Procedure
– Selected Legal and Psychological Aspects**

ABSTRACT

The article discusses the essential problems related to the participation of a child as a witness in criminal proceedings. The author explains the key issue – who is a child in the light of the Polish criminal procedure regulations. In this context, also the legal and partly psychological aspects are presented, associated with determining the age limit for a child – the witness and the impact of age and ongoing developmental processes on child’s ability to testify.

Keywords: psychology and law, criminal procedure, competency of child witnesses, child witness testimony

Karna ustawa procesowa zdaje się nie pozostawiać wątpliwości co do tego, że w charakterze świadka może zostać przesłuchana każda osoba fizyczna, o ile posiada ona, zgodnie z art. 177 k.p.k., informacje mające znaczenie dla rozstrzygnięcia o przedmiocie postępowania karnego i która została wezwana w celu złożenia zeznań przez organ prowadzący postępowanie albo sama zgłosiła się do organu procesowego z zamiarem złożenia zeznań. Świadkiem może być zatem, poza wyjątkami określonymi w ustawie¹, każdy podmiot zdolny do spostrzegania, komunikacji i relacjonowania. Kryterium ograniczającym zdolność składania przez świadka zeznań nie może być wobec tego, zasadniczo, wiek przesłuchiwanego. Dotyczy to zarówno osób w podeszłym wieku, jak i tych, które nie osiągnęły jeszcze pełnoletniości. Skupiając natomiast uwagę na najmłodszych uczestnikach postępowania, należy podkreślić, że współcześnie nie budzi zastrzeżeń kwestia dopuszczalności przesłuchania małoletniego świadka².

W związku z możliwością przesłuchania w postępowaniu karnym dziecka trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że sam fakt niewyłączenia dziecka z podmiotów uprawnionych do składania zeznań nie oznacza jednocześnie, że można taką osobę traktować na równi z podmiotem dorosłym. Podstawowe problemy dotyczące udziału dziecka w procesie karnym i składania przez niego zeznań w charakterze świadka sprowadzają się, co oczywiste, głównie do wieku tego świadka. Ze względu na dopiero kształtujące się i postępujące od urodzenia aż do osiągnięcia pełnoletniości procesy psychofizyczne młodego człowieka trzeba uwzględniać ograniczenia w zakresie

¹ Co do zasady wyłączony spoza osób obowiązanych do składania zeznań w charakterze świadka jest obrońca lub adwokat działający na podstawie art. 245 § 1 k.p.k., co do faktów, o których dowiedział się, udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę. Zwolniony ze składania zeznań może być również duchowny co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi (art. 178 k.p.k.). Nie wolno przesłuchiwać jako świadka mediatora co do faktów, o których dowiedział się od oskarżonego lub pokrzywdzonego prowadząc postępowanie mediacyjne (art. 178a k.p.k.). Nie jest obowiązana do składania zeznań także osoba obowiązana do zachowania tajemnicy państwowej co do okoliczności objętych tą tajemnicą (art. 179 k.p.k.), osoba obowiązana do zachowania tajemnicy służbowej lub tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu (art. 180 k.p.k.). Z obowiązku składania zeznań mogą być też zwolnione osoby najbliższe dla oskarżonego (art. 182 k.p.k.).

² W *Lex Iulia de vi* w rozdziale 88 znajduje się wskazanie, zgodnie z którym zakaz występowania w charakterze świadków dotyczy m.in. niedojrzałych (*impuberres*). Z kolei w średniowieczu zdolność do podejmowania przez strony czynności procesowych uzależniano od osiągnięcia lat sprawnych. Przy czym kobiety oraz dzieci, jako osoby zaliczane do grupy pozbawionej czci, zostały jednocześnie pozbawione zdolności procesowej i nie mogły występować w procesie. Wyjątki w tym zakresie stanowiły procesy Świętej Inkwizycji, w których przesłuchiowano nawet zupełnie małe dzieci. Por. W. Rozwadowski, *Ocena zeznań świadka w procesie rzymskim epoki republikańskiej*, CP-H 1961, t. XIII, z. 1, s. 152–153; J. Sokołowska, *Dziecko jako świadek*, Warszawa 1959, s. 3.

zdolności takiego świadka do spostrzegania, komunikowania się i relacjonowania zdarzeń, które to umiejętności decydują przecież o możliwości składania przez świadka zeznań. Specyfika takiego źródła dowodowego, z powodu niezakończenia procesów rozwojowych, prowadzi ponadto do tego, że relacja dziecka może okazać się procesowo mniej wartościowa³. Wszystko to sprawia, że dla przeprowadzenia i oceny dowodu z przesłuchania dziecka istotne jest uwzględnianie nie tylko jego wieku, ale też wiedzy dotyczącej psychologii rozwojowej.

W kontekście przesłuchania dziecka pojawia się, wobec powyższego, wiele problemów zarówno prawnych, jak i psychologicznych, związanych z udziałem dziecka w postępowaniu karnym. Jako węzłowe, w zakresie rozważanej tu problematyki, jawią się trzy zagadnienia. Pierwsze wiąże się z ustaleniem, kto w świetle przepisów karnej ustawy procesowej jest dzieckiem. Konsekwencją tego ustalenia jest, z kolei, druga kwestia, dotycząca określenia granic wieku dziecka umożliwiających mu składanie zeznań w charakterze świadka. I wreszcie zagadnienie trzecie, dotyczące aspektów psychologicznych, a mianowicie związanych z ustaleniem jak swoiste cechy rozwoju psychofizycznego, kształtujące się w zależności od fazy rozwojowej, wpływają na zdolność do składania zeznań.

Na początku, ze względu na specyfikę przesłuchiwanego – dziecka, jak i w celu oczyszczenia przedpola do dalszych rozważań, wyjaśnienia wymaga przede wszystkim, kto jest dzieckiem. W tym miejscu konieczne jest poczynienie zastrzeżenia, że interpretacja tego pojęcia na gruncie przepisów karnoprocessowych stanowi, bardziej niż mogłoby się pozornie wydawać, złożony zabieg, gdyż polski Kodeks postępowania karnego nie posługuje się wprost pojęciem dziecka⁴. W związku z tym, dla pełnego zrozumienia pojęcia dziecka nieodzownym jest sięgnięcie zarówno do źródeł leksykalnych, jak też do innych źródeł prawa, które bezpośrednio odnoszą się do omawianego sformułowania.

Interpretacja pojęcia dziecka od strony wykładni językowej nie nastęrcza zasadniczo większych trudności. Odwołując się do ujęcia słownikowego,

³ L.K. Paprzycki (red.), *Osoba niepełnosprawna psychicznie w prawie i postępowaniu karnym. Zarys problematyki*, [w:] *Prawna problematyka opiniowania psychiatryczno-psychologicznego w postępowaniu karnym oraz w zakresie ochrony zdrowia psychicznego*, Kraków 2006, s. 27–28.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm. (dalej: k.p.k.).

przyjmuje się, że dzieckiem jest osoba od urodzenia do ukończenia 18 lat⁵. Jeżeli chodzi natomiast o źródła prawa, to co prawda w polskich przepisach karnoprocesowych, ale także w cywilnych oraz administracyjnych, nie określono definicji dziecka, niemniej nie oznacza to, że w istniejących współcześnie regulacjach prawnych brakuje takich wyjaśnień. Szczególna uwaga należy się uregulowaniom Konwencji o Prawach Dziecka z 1989 roku ratyfikowanej przez Polskę w 1991 roku⁶, określanej w piśmiennictwie mianem „światowej konstytucji praw dziecka”⁷. W rozumieniu Konwencji dziecko oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem uzyska ona wcześniej pełnoletniość⁸. W oparciu natomiast o jedyną polską normatywną definicję dziecka, zawartą w ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka⁹, uznaje się, że dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia¹⁰

⁵ T. Roźniatowski (red.), *Mała encyklopedia medycyny*, Warszawa 1990, s. 261. Podobne kryterium wieku dziecka zostało wskazane również w innych słownikach. Według *Słownika języka polskiego* dzieckiem jest człowiek od urodzenia do wieku młodzieńczego. *Encyklopedia PWN* pod pojęciem dziecka wskazuje człowieka w pierwszym okresie postnatalnego rozwoju osobniczego, od chwili urodzenia do zakończenia procesu wzrastania. Natomiast *Encyklopedia Gazety Wyborczej* podaje, że dzieckiem jest człowiek od momentu urodzenia bądź poczęcia, zależnie od przyjętych kryteriów, do zakończenia wzrastania oraz osiągnięcia dojrzałości zarówno psychicznej, jak i fizycznej, tj. wieku 16–20 lat. Definicja ta jest zbliżona do ujęcia dziecka zgodnego z *Wielkim słownikiem medycznym*, zgodnie z którym dziecko to człowiek w okresie rozwoju od chwili urodzenia do osiągnięcia dojrzałości fizycznej (16.–18. rok życia). Por. M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 1978, s. 498; S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1969, s. 151; *Encyklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl; *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, t. IV, Warszawa 2005, s. 350; *Wielki słownik medyczny*, Warszawa 1996, s. 311.

⁶ Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r., przez Polskę ratyfikowana 30 września 1991 r., Dz.U. Nr 120, poz. 526 ze zm. – B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe, przekład i opracowanie*, Toruń 1996, s. 96.

⁷ J.W. Kydd, *Preventing child maltreatment. An integrated multisectoral approach*, „Health and Human Rights” 2003, vol. 6, no. 2, s. 35–63, cyt. za: E. Jarosz, *Globalne standardy ochrony dzieci przed krzywdzeniem*, „Dziecko Krzywdzone” 2007, nr 19, s. 3; P. Jaros, *Ochrona praw dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, [w:] *Prawa dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, Warszawa 2004, s. 9.

⁸ Wskazana wykładania jest zgodna z interpretacją innych dokumentów międzynarodowych. Por.: ust. IV pkt 9 lit. a) wytycznych dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstwa są dzieci; ust. II pkt a) wytycznych Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom przyjęte w dniu 17 listopada 2010 r.; art. 1 decyzji ramowej Rady 2004/68/WSiSW z dnia 22 grudnia 2003 r. dotyczącej zwalczania seksualnego dzieci i pornografii dziecięcej; art. 3 pkt a) Konwencji Rady Europy z dnia 25 października 2007 r. o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych.

⁹ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U. Nr 6, poz. 69 ze zm.

¹⁰ Również Trybunał Konstytucyjny zalecił formułowanie definicji dziecka z uwzględnieniem z jednej strony momentu poczęcia, a z drugiej osiągnięcia pełnoletniości. Por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1997 r., 26/96, nr 2, poz. 19.

do osiągnięcia pełnoletności¹¹. O ile samo ustalenie momentu poczęcia dziecka nie jest znaczące dla sytuacji procesowej dziecka – świadka¹², o tyle rzecz ma się inaczej, jeżeli chodzi o górną granicę dzieciństwa, która jest wyznaczona przy użyciu pojęcia pełnoletności. Jako że na gruncie polskich przepisów uzyskanie pełnoletności uregulowane zostało w Kodeksie cywilnym¹³, dla zrozumienia pojęcia dziecka – świadka wedle uregulowań prawnych konieczne jest wobec tego odniesienie się do zawartej tam definicji pełnoletności.

Zagadnienie pełnoletności określa art. 10 k.c., zgodnie z którym pełnoletność uzyskiwana jest po ukończeniu przez osobę fizyczną 18 lat bądź przez zawarcie przez kobietę małżeństwa¹⁴. W rozumieniu polskiego prawa cywilnego każda osoba fizyczna aż do uzyskania pełnoletności uznawana jest natomiast za małoletniego. Biorąc pod uwagę, że w piśmiennictwie pojęcie dziecka oraz małoletniego jest, zazwyczaj, używane zamiennie dla oznaczenia wszystkich podmiotów biorących udział w postępowaniu, które nie ukończyły 18. roku życia, należy jednak zauważyć, że nie sposób nazywać dzieckiem i traktować w kategoriach dziecka osoby, która, pomimo że niepełnoletnia, zawarła związek małżeński. Dla uzyskania przejrzystości dalszych wywodów, należy zatem uściślić, że terminem dziecko i małoletni będą określani ci świadkowie, którzy nie ukończyli 18. roku życia lub nie uzyskali wcześniej, tj. w wyniku zawarcia małżeństwa, pełnoletności. Wydaje się, że taka interpretacja pojęcia dziecka powinna być również przyjęta na użytek definicji prawnej¹⁵.

Dokonując interpretacji pojęcia dziecka oraz małoletniego, nietrudno zauważyć, że wszystkie wymienione definicje uwzględniają, z reguły, wyłącznie górną granicę wieku tych osób. Tymczasem, w ramach rozważań związanych z definicją dziecka jako świadka w postępowaniu karnym, wyłania się jeszcze jeden ważny problem. Otóż, okres dzieciństwa czy małoletności powinien wskazywać ramy wiekowe ujęte w przedziale od po-

¹¹ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U. Nr 6, poz. 69 ze zm.

¹² Szerzej na ten temat w dalszej części.

¹³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.

¹⁴ Małoletni może uzyskać pełnoletność przed ukończeniem 18. roku życia przez zawarcie małżeństwa. Zgodnie z art. 10 k.r.o. jest to możliwe za zgodą sądu opiekuńczego w wypadku kobiety, która ukończyła lat szesnaście, gdy z okoliczności wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny. Nabytej w ten sposób pełnoletności nie można następnie utracić w razie unieważnienia małżeństwa (art. 10 § 2 k.c.) czy rozwodu.

¹⁵ Tak też: M. Kornak, *Małoletni jako świadek w procesie karnym*, Warszawa 2009, s. 23.

czątkowego do końcowego momentu. O ile nie ma, na co już wskazywano, zasadniczo, wątpliwości co do ustalenia górnej granicy wieku dziecka – świadka, rzecz ma się inaczej w wypadku dolnej granicy. Co prawda ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka odwołuje się do poczęcia jako początku dzieciństwa, jednak takie ujęcie nie znajduje zastosowania dla ustalenia dolnej granicy wieku umożliwiającej dziecku składanie zeznań, gdyż oczywiste jest, że w czynnościach procesowych nie mogą uczestniczyć dzieci poczęte i w okresie niemowlęcym. W związku z nieokreśleniem przez przepisy karnej ustawy procesowej ani inne akty prawne dolnej granicy wieku świadka¹⁶, pojawia się zatem pytanie, czy w ogóle można ustalić dolną granicę wieku dziecka – świadka, która byłaby odpowiednia dla przyznania mu możliwości do składania zeznań?

Przyjmuje się, że zdolna do zeznawania w charakterze świadka może być każda osoba, która jest w stanie dostarczyć informacji istotnych dla oceny winy oskarżonego¹⁷. Co oczywiste, nie jest możliwe przesłuchanie dziecka w okresie niemowlęcym. Wątpliwości pojawiają się jednak także w wypadku dopuszczenia do udziału w czynnościach w charakterze świadka dziecka poniżej 4. roku życia, choć przyjmuje się, że nawet dwuletnie dziecko, chociaż nie potrafi jeszcze lokalizować swoich wspomnień w czasie, jest w stanie zapamiętywać określone fakty, a w konsekwencji relacjonować zdarzenia, których było świadkiem lub których samo doświadczyło¹⁸. Wątpliwości nasuwa jednak to, czy sama umiejętność zapamiętywania i relacjonowania

¹⁶ A. Dobrzyński, *Świadek*, Warszawa 1988, s. 27; M. Czekaj, *Procesowe aspekty przesłuchania w charakterze świadka osoby nieletniej*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 5, s. 32; J. Żylińska, *Biegły psycholog a odebranie i ocena zeznań małoletniego świadka w procesie karnym*, [w:] T. Kalisz (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. XXX, Wrocław 2013, s. 155; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 1985 r., VI KZP 28/85, OSNKW 1986/5-6/30.

¹⁷ J. Mierzwińska-Lorencka, *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym*, Warszawa 2012, s. 96.

¹⁸ R. Bull, *Uzyskiwanie informacji od dziecka występującego w charakterze świadka*, [w:] A. Memon, A. Vrij, R. Bull (red.), *Prawo i psychologia. Wiarygodność zeznań i materiału dowodowego*, Gdańsk 2003, s. 238; M. Przetacznik-Gierowska, G. Makiełło-Jarża, *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1992, s. 110; V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małoletniego świadka w polskim procesie karnym*, Toruń 2007, s. 95 i 97; L. Berliner, *Research findings on child sexual abuse investigations*, [w:] R. Lieb, L. Berliner, P. Toth (red.), *Protocols and training standards: Investigating allegations of child sexual abuse*, Waszyngton 1997, s. 8; L. Baker-Ward, B.N. Gordon, P.A. Ornstein, D.M. Larus, P.A. Blubb, *Young children's long-term retention of a pediatric examination*, „Child Development” 1993, nr 64, s. 1530; R. Fivush, J.R. Shukat, *Content, Consistency, and Coherence of Early Autobiographical Recall*, [w:] M.S. Zaragoza i in. (red.), *Memory and Testimony in the Child Witness*, CA-Sage 1995, s. 6; M.E. Lamb, *The investigation of child sexual abuse: An interdisciplinary consensus statement*, „Child Abuse & Neglect” 1994, nr 18, s. 1024.

zdarzeń oraz komunikacji jest wystarczająca dla przesłuchiwanie dziecka. Pomijając fakt, że pomiędzy 1. a 3. rokiem życia dopiero kształtują się zdolności spostrzegania, myślenia czy tworzenia wyobrażeń przestrzennych, najważniejsze wątpliwości związane z przesłuchaniem dziecka w tym okresie sprowadzają się do ustalenia, czy świadomość takiego dziecka pozwala na udział w sytuacji społecznej o charakterze formalnym, jaką jest przesłuchanie oraz pełnienie roli świadka. Najpoważniejszym problemem w takim wypadku jest to, czy dziecko w ogóle jest w stanie zrozumieć powagę całej sytuacji. W ocenie psychologów niedostateczne rozumienie istoty sytuacji społecznych, w tym przesłuchania, a także nieumiejętność oceny zachowania swojego i innych w kategoriach moralnych sprawia, że w wypadku dzieci poniżej 4. roku życia trudno jest przeprowadzić pełny i wartościowy wywiad¹⁹. Opowiadanie bowiem bliskiej osobie, w dogodnych warunkach, o zdarzeniach przeszłych znacznie różni się zarówno charakterem, jak i okolicznościami od uzyskiwania relacji o zdarzeniu przestępnym w trakcie procesowego przesłuchania. Ponadto kwestię dyskusyjną stanowi możliwość świadomego korzystania przez dziecko – świadka z pełni uprawnień procesowych, a także wykonywania należących do niego obowiązków. Zdaniem J. Sokołowskiej dziecko poniżej 10. roku życia nie jest, na przykład, zdolne do zrozumienia przysługującego mu prawa do odmowy zeznań²⁰.

W świetle powyższych rozważań wydawałoby się zasadne eliminowanie zeznań małoletniego do lat 4 także z procesu karnego. Jakkolwiek i w tym zakresie konieczne jest zachowanie daleko posuniętej rozwagi. W doktrynie podkreśla się, że umiejętności przypisywane jako typowe dla danego roku życia i poszczególnych okresów rozwojowych dziecka stanowić mogą jedynie wskazówkę dla postępowania z dzieckiem w określonym wieku²¹. Pogląd ten znajduje uzasadnienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego, w którym wskazuje się, że przy określaniu dolnej granicy wieku małoletniego istotne jest ustalenie, czy świadek znajduje się w takim wieku, w którym możliwe jest porozumiewanie się z nim²². Nie tyle zatem sam wiek metrykalny, ile indywidualne możliwości małoletniego powinny decydować o składaniu przez niego zeznań. Każde dziecko rozwija się w różnym tempie,

¹⁹ M. Toeplitz-Winiewska, *Fazy rozwojowe...*, op. cit.; T. Jaśkiewicz-Obydzińska, E. Wach, *Trudny...*, op. cit.

²⁰ J. Sokołowska, op. cit., s. 124.

²¹ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2005, s. 219–220; M. Żebrowska (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Warszawa 1975, s. 20.

²² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 1985 r., VI KZP 28/85, OSNKW 1986/5-6/30.

dlatego nie jest możliwe sztywne określenie minimalnego dla składania zeznań wieku dziecka – świadka²³.

W kontekście rozważań dotyczących wieku małoletniego świadka wyłania się problem różnic związanych z cechami psychofizycznymi każdego małoletniego. Należy bowiem zauważyć, że tak jak między dzieckiem a dorosłym pojawiają się różnice w rozwoju i poziomach umiejętności, tak rzecz ma się podobnie między dziećmi w różnym, a nawet tym samym wieku²⁴. Jednak znajomość możliwości dziecka w zakresie umiejętności niezbędnych do złożenia zeznań sprzyja uzyskaniu wiarygodnych i kompletnych zeznań, jak również pozwala na wzmocnienie ochrony dziecka przed negatywnymi dla jego zdrowia skutkami przesłuchania. Z tego względu konieczne jest omówienie i charakterystyka zmian rozwojowych następujących w poszczególnych okresach życia dziecka, które, pomimo że stanowią wyłącznie rys typowy dla określonych etapów rozwoju, jednak dla przesłuchujących są istotnym wskazaniem do sposobu prowadzenia czynności procesowych i postępowania z udziałem małoletniego. Z bogatej problematyki różnic indywidualnych przedstawione zostaną tylko najważniejsze, które mogą mieć szczególne znaczenie dla zeznań składanych przez małoletniego, zwłaszcza w postępowaniu karnym.

Zgodnie z wiedzą psychologiczną w życiu człowieka można wyróżnić, od urodzenia aż do dojrzałości, kilka faz jego rozwoju²⁵. Najbardziej znaczącymi zmianami dla funkcjonowania człowieka są jednak te, które zachodzą od urodzenia aż do około 18. roku życia, a zatem do okresu wczesnej doro-

²³ M. Kornak, op. cit., s. 20.

²⁴ A. Budzyńska, *Psychologiczne aspekty zeznań...*, op. cit., s. 11; E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2009, s. 141; T. Hanausek, op. cit., s. 219; M. Kornak, op. cit., s. 20; M. Żebrowska (red.), op. cit., s. 86 i 173.

²⁵ E.H. Erijson proponuje aż 8 faz rozwoju: niemowlęstwo (od urodzenia do 1. roku życia), wczesne dzieciństwo (od 2. do 3. r.ż.), wiek zabaw (od 4. do 5. r.ż.), wiek szkolny (od 6. do 12. r.ż.), adolescencja (od 13. do 18. r.ż.), wczesna dorosłość (od 19. do 25. r.ż.), dorosłość (od 26. do 40. r.ż.), dojrzałość (powyżej 41. r.ż.), cyt. za J. Trempała, *Wprowadzenie do psychologii rozwoju*, [w:] J. Stralau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, Gdańsk 2000.

M. Kielar-Turska proponuje natomiast wyróżnienie dwóch okresów, tj. prenatalnego i postnatalnego. W okresie postnatalnym wskazuje natomiast 5 faz rozwoju: dzieciństwo (od urodzenia do 3. r.ż. – wczesne, od 3. do 6. r.ż. – średnie, od 6. do 12. r.ż. – późne), dorastanie (od 12. do 15. r.ż. – wczesne, od 15. do 18. r.ż. – późne), młodość (od 18. do 25. r.ż.) i dojrzałość (powyżej 60. r.ż.), cyt. za M. Kielar-Turska, *Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, Gdańsk 2000, s. 285–287.

Natomiast M. Żebrowska wyróżnia sześć okresów od urodzenia dziecka do osiągnięcia dojrzałości psychicznej: niemowlęstwo (pierwszy rok życia), wiek poniemowlęcy (od 1. do 3. r.ż.), wiek przedszkolny (od 3. do 7. r.ż.), młodszy wiek szkolny (od 7. do 11.–12. r.ż.), wiek dorastania (od 11.–12. r.ż. do 17.–18. r.ż.) i okres młodzieńczy (od 17.–18. r.ż. do 24. r.ż.). Por. M. Żebrowska (red.), op. cit., s. 96.

słości. Tak istotne zmiany ilościowe i jakościowe sprawiają, że okres ten dzieli się na dalsze fazy rozwoju. Z punktu widzenia prowadzonych z udziałem małoletnich świadków czynności procesowych na uwagę zasługuje periodyzacja dokonana przez T. Hanauska. Klasyfikacja etapów rozwoju dziecka określona została przez tego autora właśnie w odniesieniu do przesłuchania małoletniego w charakterze świadka²⁶. Według tego podziału etapy rozwoju dziecka uwzględniane przy przesłuchaniu zostały ujęte w trzech okresach wieku: przedszkolnego (3–7 lat), szkolnego (7–12 lat) oraz dorostania (12–18 lat)²⁷. Uwaga zostanie jednak skupiona na tych rozwijanych na poszczególnych etapach rozwoju umiejętnościach, które w największym stopniu pozwalają świadkowi dostarczyć informacji istotnych dla winy oskarżonego (podejrzanego).

Należy poczynić jedno spostrzeżenie wstępne, porządkujące dalsze wywody, z zastrzeżeniem tego co w wypadku małoletniego świadka powinno być uwzględniane. Otóż ograniczone jeszcze umiejętności uwagi, spostrzegania, zapamiętywania czy komunikacji nie wyłączają całkowicie możliwości złożenia przez dziecko – świadka rzetelnej relacji. Niewątpliwie wymuszają konieczność wzmożonego przestrzegania szczególnych zasad dotyczących przesłuchania dziecka oraz uwzględniania przez przesłuchujących wiedzy z zakresu psychologii zeznań dziecka, w tym zwłaszcza odmienności cech psychofizycznych, a także nierzadko dodatkowego udziału biegłego psychologa. Wszystko to jednak, w sytuacji gdy zeznania dziecka mogą odegrać istotną rolę dla ukarania sprawcy, sprowadza się do należytego przygotowania osób prowadzących przesłuchanie dziecka. Zawsze należy mieć wobec tego na uwadze, że już od najmłodszych lat dziecko może być cennym świadkiem, dlatego jego osoby, jak i zeznań, nie można z góry wartościować jako gorszych.

Pierwszym z etapów rozwoju dziecka uwzględnianych przy przesłuchaniu świadka jest wiek przedszkolny. Co prawda T. Hanausek nie uwzględnia w ramach przesłuchania małoletnich świadków dzieci w wieku młodszym (tj. poniżej 3. roku życia), lecz, jak już podnoszono, nie można kategorycznie założyć, że i młodsze dziecko nie będzie w stanie przekazać przesłuchującemu wartościowych informacji dotyczących zdarzenia przestępnego.

²⁶ Autor wskazuje, że do wskazanych przez niego etapów rozwoju należy podchodzić z rozważą, gdyż są to ramy orientacyjne, uzależnione od indywidualnej rozwoju człowieka. Por. T. Hanausek, op. cit., s. 219–220.

²⁷ T. Hanausek, op. cit., s. 219.

Niemniej trzeba mieć na uwadze, że dopiero w wieku przedszkolnym rozpoczyna się u dziecka rozwój umysłowo-ruchowy oraz zdolność umiejscawiania zdarzeń pod względem kolejności i pojmowanie związków przyczynowych między zjawiskami. Z pewnością umiejętność ta sprzyja dokładniejszemu ustaleniu okoliczności przestępstwa, gdyż pomaga dziecku – świadkowi budować relację składającą się z ciągu zdarzeń, a nie tylko wyrwanych z kontekstu informacji. Niestety, spostrzeżenie dziecka w tym okresie ma charakter całościowy, co nie pozwala na szczegółową analizę spostrzeganego obiektu i wyróżnienie w nim istotnych elementów. Bynajmniej nie jest to jednak umiejętność, która mogłaby wpłynąć na całkowitą dyskwalifikację zeznań takiego świadka. Pomimo tylko ogólnego spostrzeżenia rzeczywistości i zapamiętywania jedynie prostych sytuacji dziecko jest zdolne do koncentrowania uwagi na pewnych elementach i zachowywania ich w pamięci, a ponadto dostrzegania w nich podobieństw i różnic²⁸.

Zastrzeżeniem co do możliwości składania zeznań przez dziecko w wieku przedszkolnym wydawać by się mogła nietrwała i niepodzielna uwaga takiej osoby, która sprawia, że na tym etapie rozwoju dziecko nie potrafi skupić na dłużej umysłu na jednym przedmiocie i często zmienia przedmioty zainteresowania. Tym samym nie jest ono, zasadniczo, w stanie skoncentrować się na jednej sytuacji, aby móc odtworzyć ją w całości. Należy jednak zauważyć, że w wypadku przesłuchiwanego dziecka istnieje większe prawdopodobieństwo na skupienie przez nie uwagi na przedmiocie czy sytuacji niż w wypadku dzieci uczestniczących w codziennych, zwykłych sytuacjach. Uwaga bowiem dziecka w wieku przedszkolnym, choć w tym okresie jeszcze ograniczona, uaktywnia się pod wpływem silnych bodźców²⁹. Tymczasem dziecko, zeznając w charakterze świadka, zazwyczaj składa relację na okoliczność wywołującego przecież wzmożone emocje zdarzenia przestępnego. Istnieje zatem duże prawdopodobieństwo, że uczestniczenie przez dziecko w charakterze naocznego świadka w takim zdarzeniu skutkować może uaktywnieniem u niego koncentracji uwagi w takim stopniu, że przez silne i abstrakcyjne bodźce będzie ono w stanie zauważyć nawet takie elementy, których nie byłoby w stanie odtworzyć świadek dorosły³⁰.

²⁸ M. Przetacznikowa, *Podstawy rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży*, Warszawa 1973, s. 131; S.L. Rubinsztein, *Podstawy psychologii ogólnej*, Warszawa 1992, s. 504.

²⁹ M. Żebrowska (red.), op. cit., s. 112.

³⁰ A. Gadomska, *Przygotowanie...*, op. cit., s. 182; K. MacFarlane, J.R. Feldmeth, K. Saywitz, L. Damon, S. Krebs, M. Dugan, *Przesłuchanie...*, op. cit., s. 21; S.L. Rubinsztein, *Podstawy...*, op. cit.

Pomocne w wydobywaniu wspomnień świadków w wieku przedszkolnym mogą okazać się dodatkowo umiejętności pamięciowe. Chociaż pamięć dziecka w wieku przedszkolnym ma charakter mimowolny, to podlega ciągłemu rozwojowi³¹. W związku z tym, mimo że osiągnięcia pamięciowe świadków w wieku przedszkolnym są jeszcze niższe w porównaniu z dziećmi starszymi i dorosłymi, pozwalają odnotować takiemu dziecku określone fakty i zdarzenia. Przy czym, z uwagi na dopiero rozwijające się umiejętności pamięciowe dziecka w tym okresie, trzeba też uwzględnić, że najlepsze wyniki pamięciowe takiego świadka są osiągane, gdy dziecko uzyskuje od innych wskazówki zewnętrzne do wydobywania wspomnień. W trakcie przesłuchania znaczna rola w zakresie rekonstrukcji wspomnień i pobudzenia pamięci przypada zatem przesłuchującemu. Bo chociaż w wypadku dziecka – świadka mamy do czynienia z dowodem procesowo trudnym, to jednak jednocześnie wyjątkowo wartościowym, którego funkcjonowanie w procesie karnym wymaga wyjątkowej staranności. Tym bardziej, że funkcjonowanie dziecka w wieku przedszkolnym może być też obciążone wieloma wadami. Dziecko nie odróżnia na przykład treści wypowiedzianych do niego od tych podsłuchanych czy faktycznie przeżytych³². Czynnikiem zaburzającym rzetelną relację małego dziecka jest także jego podatność na sugestie.³³ Dodatkowo dzieci w wieku przedszkolnym mają też bujną wyobraźnię. Nie należy jednak mylić fantazjowania właściwego dla tej fazy rozwojowej dziecka z konfabulacjami, które mają zupełnie inne podłoże psychologiczne. Tym niemniej wyobraźnia dziecka w tym wieku, stanowiąca najczęściej przyczynę mieszania fikcji i rzeczywistości, sprawia, że jest ono skłonne do fantazjowania i wymyślania faktów i zdarzeń, identyfikowania się

³¹ M. Jagodzińska, op. cit., s. 397; Z. Majchrzyk, *Nieletni i świadek w sądzie*, Warszawa 2014, s. 165.

³² E. Gruza, op. cit., s. 142; J.E.B. Myers, *Dziecko jako świadek*, [w:] M. Sajkowska (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Warszawa 2007, s. 19.

³³ W piśmiennictwie wskazuje się, że najbardziej podatne na sugestie są dzieci w wieku 3–4 lat. Por. S. Ceci, M. Bruck, *Suggestibility of child witness: A historical review and synthesis*, „Psychological Bulletin” 1993, nr 113, s. 403–439; C. Gobbo, C. Mega, M.E. Pipe, *Does the nature of the experience influence suggestibility? A study of children's event memory*, „Journal of Experimental Child Psychology” 2002, nr 81, s. 503 i n. Z kolei M. Kornak wskazuje, że tendencja ta maleje z wiekiem, co wynika z rozwoju zdolności poznawczych, pamięci, języka oraz pewności wiedzy co do prawdziwości własnych wspomnień. Por. M. Kornak, op. cit., s. 174.

Odmienne stanowisko dotyczące podatności młodszych dzieci na sugestie zajęła A. Sokołowska. Autorka dopatruje się podatności na sugestie bardziej w czynnikach osobowościowych. Por. A. Sokołowska, *Psychologiczne problemy zeznań małoletnich świadków*, [w:] J.M. Stanik (red.), *Z problematyki pracy biegłego sądowego psychologa*, Katowice 1981, s. 125. Tak też: J.E.B. Myers, *Dziecko...*, op. cit., s. 20.

z różnymi postaciami, ożywiania martwych przedmiotów czy nadawania roślinom bądź zwierzętom ludzkich cech³⁴. Przy czym trzeba też mieć na względzie, że nie można wykluczyć świadomego kłamstwa przez nawet bardzo małe dziecko. Niezależnie od tego wśród czynników zaburzających rzetelną relację dziecka w tej fazie rozwojowej zwraca także uwagę występujący u małych dzieci tzw. „wyolbrzymiający efekt pamięci”, który polega na tym, że zapamiętany przedmiot, ze względu na zaburzone proporcje dziecka w stosunku do otaczających go przedmiotów, wydaje się większy, niż był w rzeczywistości³⁵.

Kolejnym etapem w rozwoju dziecka, które może być wezwane do złożenia zeznań, jest okres szkolny. Sytuacja świadka w wieku szkolnym jest, z punktu widzenia prowadzonych z jego udziałem czynności, odmienna niż dziecka w wieku przedszkolnym. Ograniczając się choćby do samych obserwacji, można zauważyć, że komunikacja i odtwarzanie spostrzeżeń przez dziecko w okresie szkolnym przebiega w sposób sprawniejszy niż u dziecka w wieku przedszkolnym. Znaczny wpływ na rozwój umiejętności, w tym mowy, uwagi czy pamięci, ma nie tylko dorastanie, ale także rozpoczęcie przez dziecko edukacji szkolnej.

W okresie szkolnym znacznie rozszerza się zakres i dokładność gromadzonych przez małego spostrzeżeń. W tym czasie rozwija się ponadto umiejętność spostrzegawczości, która w wypadku małych przesiłuchiwanych jest o tyle ważna, że mały jest w stanie dostrzegać więcej szczegółów dotyczących zdarzeń, których był świadkiem. Dodatkowo rozwój spostrzegania zbiega się z rozwojem zdolności do wyodrębniania poszczególnych cech spostrzeganych przedmiotów (spostreganie wybiórcze). Tym samym dziecko w okresie szkolnym potrafi różnicować i uogólniać cechy przedmiotów – obrazy, kontury, schematy i rysunki. Jest też w stanie dokonywać obserwacji nie tylko w ten sposób, że biernie słyszy i widzi, ale nabywa też umiejętność słuchania, patrzenia oraz przyglądania się, co sprawia, że przyswaja i zapamiętuje materiał w określonym celu³⁶. Świadek w wieku szkolnym potrafi zatem precyzować, co i kogo chce obserwować. Pomocna w spostrzeganiu i relacjonowaniu zdarzeń jest także rozwijająca się ostrość

³⁴ J. Sokołowska, op. cit., s. 23.

³⁵ I.M.L. Hunter, *Pamięć. Fakty i złudzenia*, Warszawa 1963, s. 39–40.

³⁶ M. Żebrowska (red.), op. cit., s. 566.

wzroku oraz mowa. Co więcej, pojawia się wrażliwość na odbiór wrażeń, w tym wrażliwość na barwy, a także orientacja w czasie³⁷.

Spśród istotnych dla złożenia przez dziecko w wieku szkolnym zeznań umiejętności należy wskazać ponadto, z całą pewnością, znaczny postęp procesów uważania. Uwaga dziecka rozwija się i kształtuje, a co więcej – staje się coraz bardziej zdolna do koncentracji, trwałości i przetrutności³⁸. U dziecka rozwija się również uwaga dowolna, która jest niezwykle ważna dla odtwarzania przez małego szczegółów zdarzenia³⁹. Dziecko zapamiętuje w sposób najbardziej trwały to, na co nakierowana jest jego uwaga. Odpowiednio nakierowana uwaga i rozwinięte umiejętności pamięciowe sprawiają natomiast, że trafność samodzielnych wspomnień dziecka może być taka sama, jak u osób dorosłych⁴⁰. W trakcie przesłuchania niebagatelna rola w aktywizowaniu procesów pamięciowych przypada zatem przesłuchującym.

Jakość składanych przez małego świadka zeznań może być też dokładniejsza dzięki rozwijanej na etapie szkolnym umiejętności zapamiętywania. W tym wieku wzrasta szybkość, jakość i trwałość zapamiętywania, a także pojemność samej pamięci⁴¹. Następuje progres funkcji pamięciowych – z pamięci o charakterze obrazowo-konkretnym do pamięci abstrakcyjno-logicznej⁴². O znacznym rozwoju pamięci dziecka w wieku szkolnym nie można jednak mówić w oderwaniu od postępujących w tym samym czasie innych umiejętności. Dzięki rozwojowi uwagi dowolnej, jak już wskazywano, dziecko zapamiętuje w sposób rzetelniejszy to, na co skierowana jest jego uwaga. Z kolei rozwój myślenia logicznego warunkuje rozwój pamięci logicznej, która pozwala małemu świadkowi na przeprowadzenie odpowiedniego toku rozumowania.

Nie bez znaczenia dla ustalenia rzetelności zeznań dziecka w tym okresie jest to, że dziecko mniej fantazjuje. Niestety, nabywa ono jednak umiejęt-

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małego...*, op. cit., s. 101.

⁴⁰ A.K. Górecka, *Rozwój bezpośredniej pamięci dzieci w wieku 9–12 lat*, Warszawa 1977; A. Jankowska, *Rozwój czynności poznawczych u dzieci*, Warszawa 1988; M. Jagodzińska, op. cit., s. 397–398; H.R. Schaffer, *Psychologia dziecka*, Warszawa 2005, s. 284; M. Żebrowska (red.), op. cit., s. 585.

⁴¹ V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małego...*, op. cit., s. 102.

⁴² M. Żebrowska (red.), op. cit., s. 585.

ność świadomego kłamstwa⁴³. Co więcej, na treść relacji dziecka w wieku szkolnym mają wpływ nie tylko funkcje pamięciowe, ale także, w znacznym stopniu, relacje rówieśnicze i związane z tym doświadczenia, takie jak odrzucenie przez środowisko, sukcesy i porażki w szkole. Doświadczenia związane z relacjami z otoczeniem, a w szczególności potrzeba zaistnienia w środowisku oraz stosunki emocjonalne z otoczeniem, kształtują u dziecka obraz samego siebie, który może mieć istotny wpływ na sposób składania zeznań⁴⁴. W konsekwencji należy mieć na względzie, że dziecko składające zeznania może samo siebie oskarżać (fałszywe samooskarżenie) w celu odciążenia winnej osoby od poniesienia odpowiedzialności karnej⁴⁵.

Ostatnim etapem rozwoju dziecka, brany pod uwagę przy przesłuchaniu małoletniego świadka, jest okres dorastania. Kształtujący się wraz z wiekiem rozwój psychofizyczny dziecka w okresie przedszkolnym i szkolnym sprawia, że małoletniemu w okresie dorastania stawia się, zasadniczo, wyższe wymagania aniżeli dzieciom młodszym⁴⁶. I mimo że w okresie tym następuje przeobrażanie dziecka w osobę dorosłą, to dorastający małoletni wciąż podlega licznym przemianom, a co za tym idzie nadal nie można go faktycznie traktować na równi z dorosłym. Etap dorastania to bowiem okres, w którym dziecko nie potrafi jeszcze dostatecznie wyrazić własnego zdania⁴⁷. Jest to czas poszukiwania własnej tożsamości, poznawania oraz testowania konwencji i norm obowiązujących w sferze publicznej i zawodowej. Na trudności w przesłuchaniu dziecka na etapie dorastania wpływa dodatkowo to, że rozwój dziecka w tym okresie nie jest równomierny, szczególnie rozwój fizyczny, przebiegający szybciej u dziewcząt niż chłopców w tym samym wieku⁴⁸. Co więcej, u świadka takiego ujawniają się też problemy wynikające z silnych zaburzeń emocjonalnych związanych ze zmianami hormonalnymi, ale także konieczność zmierzenia się z dojrzałością fizyczną, seksualną, emocjonalną i społeczną⁴⁹. Wzmoczona emocjonalność

⁴³ V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, op. cit., s. 101.

⁴⁴ E. Gruza, *Psychologia...*, op. cit., s. 143.

⁴⁵ A. Szumski, *Przesłuchanie dzieci i nieletnich. Wartość dowodowa ich zeznań (wyjaśnień)*, [w:] M. Szostak (red.), *Wybrane problemy psychologii sądowej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2005, t. LXXII, s. 122.

⁴⁶ M. Chłopkiewicz, *Osobowość dzieci i młodzieży, rozwój i patologia*, Warszawa 1987.

⁴⁷ B. Hołyst, *Zagrożenie ładu społecznego*, cz. 1, Warszawa 2013, s. 407.

⁴⁸ J.M. Stanik, *Wybrane...*, op. cit., s. 227; V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, op. cit., s. 103.

⁴⁹ M. Przetacznikowa, op. cit., s. 134; B. Hołyst, *Zagrożenie...*, op. cit.; J.M. Stanik, *Psychologia...*, op. cit., s. 451.

może z kolei determinować podatność na psychiczny uraz⁵⁰. Czynniki te sprawiają, że również takiego małoletniego świadka powinno się traktować w sposób odmienny niż dorosłych i, w miarę możliwości, starać się zapewnić ochronę przed negatywnymi skutkami czynności oraz przeżytych doświadczeń. Oczywiście nie dotyczy to wszystkich młodych ludzi, ale stanowi częsty mechanizm ich zachowań. Nie bez przyczyny liczne uregulowania procedury karnej przewidują odmienny sposób prowadzenia czynności z udziałem małoletnich świadków, w szczególności do lat 15 (art. 171 § 3 k.p.k., art. 360 § 3 k.p.k., art. 185a k.p.k., art. 185b k.p.k.)⁵¹. Przesłuchujący musi zatem w razie konieczności przesłuchania takiego świadka uwzględnić te czynniki emocjonalne, które mogłyby zaburzyć możliwość nawiązania kontaktu z przesłuchiwanym oraz motywację do składania zeznań.

Niezależnie od powyższego, należy zauważyć, że okres dorastania to też czas postępowania procesów poznawczych oraz zmian w pamięci. W tej fazie rozwoju dziecka nie tylko zdecydowanie poprawia się jakość pamięci, ale także kształtuje się pamięć logiczna⁵². W związku z tym małoletni świadek jest w stanie zapamiętywać określony materiał nie tylko w sposób mechaniczny, ale potrafi też zrozumieć jego sens. W miarę dorastania wydłuża się też możliwość skupienia uwagi⁵³. Co więcej, u dziecka w wieku dorastania rozwija się również umiejętność orientacji w czasie i przestrzeni oraz rozwój myślenia abstrakcyjnego i hipotetyczno-dedukcyjnego. Te z kolei zdolności związane z myśleniem sprawiają, że dziecko potrafi wskazać zależności przyczynowo-skutkowe i przewidzieć konsekwencje swego działania⁵⁴. Spostrzeganie, ale też spostrzegawczość, staje się w porównaniu z wcześniejszymi okresami rozwojowymi dokładniejsze, wszechstronniejsze i ukierunkowane⁵⁵.

Wnioski, jakie płyną z dokonanego przeglądu tytułowej problematyki są następujące. Przede wszystkim w polskim prawie karnym procesowym

⁵⁰ B. Hołyst, *Zagrożenie...*, op. cit., s. 410.

⁵¹ J. Kosonoga, *Przesłuchanie...*, op. cit., s. 66.

⁵² J.M. Stanik, *Psychologia...*, op. cit., s. 450.

⁵³ Z. Majchrzyk, op. cit., s. 165.

⁵⁴ M. Jagodzińska, op. cit., s. 397; M. Żebrowska (red.), op. cit., s. 704–705; L. Rubinsztejn, op. cit., s. 429–430; R.J. Gerrig, P.G. Zimbardo, *Psychologia i życie*, Warszawa 2006, s. 317–322; J.M. Stanik, *Psychologia...*, op. cit., s. 449.

⁵⁵ J.M. Stanik, *Psychologia...*, op. cit., s. 450.

brakuje legalnej definicji dziecka. Wiąże się z tym, co niestety pozostaje udziałem ustawodawcy, coraz poważniejsze problemy. Otóż w obowiązującym stanie prawnym można się spotkać z różnymi, nie zawsze właściwymi i uwzględniającymi wiek dziecka, sposobami odbierania zeznań od dzieci. Tym samym szczególnym trybem przesłuchania są objęci głównie ci zeznający, którzy nie ukończyli 15. roku życia (art. 171 § 3 k.p.k., art. 185a i 185b k.p.k., art. 360 § 3 k.p.k.). Przepisy karnoprocesowe nie uwzględniają natomiast odrębnej procedury przesłuchania, której podlegaliby na jednakowych zasadach wszyscy małoletni świadkowie aż do ukończenia przez nich 18. roku życia. Wydaje się, że brak legalnej definicji dziecka sprzyja powstawaniu takich rozbieżności. Nieuwzględnienie w Kodeksie postępowania karnego pojęcia dziecka prowadzi jednak nie tylko do powstawania różnic w zakresie sposobów przesłuchania dziecka – świadka, ale również do rozbieżności w zakresie nazewnictwa związanego z osobą dziecka. Skutkiem tego na gruncie piśmiennictwa prawniczego zamiennikiem dla pojęcia dziecka staje się, zazwyczaj, pojęcie małoletniego, rozumianego dość ogólnie jako osoby, która nie ukończyła 18. roku życia. Nie jest to jednak poprawna interpretacja. Okazuje się bowiem, że w świetle polskich regulacji (art. 10 k.c.) dzieckiem nie jest wyłącznie osoba przed ukończeniem osiemnastu lat, lecz, zasadniczo, każda osoba niepełnoletnia, czy to przed ukończeniem lat osiemnastu, czy przed zawarciem w wieku wcześniejszym małżeństwa. Przy czym, analizując problem definicji dziecka – świadka należy jednocześnie zauważyć, że o ile niebagatelne znaczenie dla sytuacji procesowej dziecka – świadka ma ustalenie górnej granicy wieku przesłuchiwanego, tak na aprobatę zasługuje pozostawienie przez ustawodawcę swobody w zakresie ustalenia dolnej granicy wieku świadka i pozostawienie tej kwestii do rozstrzygnięcia przesłuchującym. Z analizy tytułowej problematyki wynika, że nie sposób jednoznacznie określić początkowego wieku świadka, od którego jest on zdolny do składania zeznań. Okazuje się zatem, że ze względu na zróżnicowane możliwości percepcyjne, poznawcze i emocjonalne dziecka konieczne jest przy formułowaniu dolnej granicy wieku dziecka zdolnego do składania zeznań, oprócz wieku, także uwzględnienie etapów dziecięcego rozwoju. To one stanowią wskazówkę dla ustalenia zdolności dziecka w zakresie poszczególnych umiejętności w różnych okresach życia. Wypada wyrazić zatem nadzieję, że ta wiedza staje się nie tylko udziałem osób przesłuchujących dzieci – świadków, ale będzie ponadto przez organy przesłuchujące należycie, tj. z pożytkiem dla ochrony dziecka, jak i toczącego się postępowania, wykorzystywana.

BIBLIOGRAFIA

- Baker-Ward L., Gordon B.N., Ornstein P.A., Larus D.M., Blubb P.A., *Young children's long-term retention of a pediatric examination*, „Child Development” 1993.
- Berliner L., *Research findings on child sexual abuse investigations*, [w:] R. Lieb, L. Berliner, P. Toth (red.), *Protocols and training standards: Investigating allegations of child sexual abuse*, Waszyngton 1997.
- Bull R., *Uzyskiwanie informacji od dziecka występującego w charakterze świadka*, [w:] A. Memon, A. Vrij, R. Bull (red.), *Prawo i psychologia. Wiarygodność zeznań i materiału dowodowego*, Gdańsk 2003.
- Ceci S., Bruck M., *Suggestibility od child witness: A historical review and synthesis*, „Psychological Bulletin” 1993, nr 113.
- Chłopkiewicz M., *Osobowość dzieci i młodzieży, rozwój i patologia*, Warszawa 1987.
- Czekaj M., *Procesowe aspekty przesłuchania w charakterze świadka osoby nieletniej*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 5.
- Dobrzyński A., *Świadek*, Warszawa 1988.
- Fivush R., Shukat J.R., *Content, Consistency, and Coherence of Early Autobiographical Recall*, [w:] M.S. Zaragoza i in. (red.), *Memory and Testimony in the Child Witness*, CA-Sage 1995.
- Gerrig R.J., Zimbardo P.G., *Psychologia i życie*, Warszawa 2006.
- Gobbo C., Mega C., Pipe M.E., *Does the nature of the experience influence suggestibility? A study od children's event memory*, „Journal of Experimental Child Psychology” 2002, nr 81.
- Górecka A.K., *Rozwój bezpośredniej pamięci dzieci w wieku 9–12 lat*, Warszawa 1977.
- Gronowska B., Jasudowicz T., Mik C., *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe, przekład i opracowanie*, Toruń 1996.
- Gruza E., *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2009.
- Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2005.
- Hołyst B., *Zagrożenie ładu społecznego*, cz. 1, Warszawa 2013.
- Hunter I.M.L., *Pamięć. Fakty i złudzenia*, Warszawa 1963.
- Jankowska A., *Rozwój czynności poznawczych u dzieci*, Warszawa 1988.
- Jaros P., *Ochrona praw dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, [w:] *Prawa dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, Warszawa 2004.
- Jarosz E., *Globalne standardy ochrony dzieci przed krzywdzeniem*, „Dziecko Krzywdzone” 2007, nr 19.
- Kielar-Turska M., *Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, Gdańsk 2000
- Kornak M., *Małoletni jako świadek w procesie karnym*, Warszawa 2009.

- Kwiatkowska-Darul V., *Przesłuchanie małoletniego świadka w polskim procesie karnym*, Toruń 2007.
- Kydd J.W., *Preventing child maltreatment. An integrated multisectoral approach*, „Health and Human Rights” 2003, vol. 6, no. 2.
- Lamb M.E., *The investigation of child sexual abuse: An interdisciplinary consensus statement*, „Child Abuse & Neglect” 1994, nr 18.
- Majchrzyk Z., *Nieletni i świadek w sądzie*, Warszawa 2014.
- Mierzwińska-Lorencka J., *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym*, Warszawa 2012.
- Myers J.E.B., *Dziecko jako świadek*, [w:] M. Sajkowska (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Warszawa 2007.
- Paprzycki L.K. (red.), *Osoba niepełnosprawna psychicznie w prawie i postępowaniu karnym. Zarys problematyki*, [w:] *Prawna problematyka opiniowania psychiatryczno-psychologicznego w postępowaniu karnym oraz w zakresie ochrony zdrowia psychicznego*, Kraków 2006.
- Przetacznik-Gierowska M., Makiełło-Jarża G., *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1992.
- Przetacznikowa M., *Podstawy rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży*, Warszawa 1973.
- Rozwadowski W., *Ocena zeznań świadka w procesie rzymskim epoki republikańskiej*, CP-H 1961, t. XIII, z. 1.
- Roźniatowski T. (red.), *Mała encyklopedia medycyny*, Warszawa 1990.
- Rubinsztein S.L., *Podstawy psychologii ogólnej*, Warszawa 1992.
- Schaffer H.R., *Psychologia dziecka*, Warszawa 2005.
- Skorupka S., Auderska H., Łempicka Z., *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1969.
- Sokołowska A., *Psychologiczne problemy zeznań małoletnich świadków*, [w:] J.M. Stanik (red.), *Z problematyki pracy biegłego sądowego psychologa*, Katowice 1981.
- Sokołowska J., *Dziecko jako świadek*, Warszawa 1959.
- Szumski A., *Przesłuchanie dzieci i nieletnich. Wartość dowodowa ich zeznań (wyjaśnień)*, [w:] M. Szostak (red.), *Wybrane problemy psychologii sądowej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2005, t. LXXII.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 1978.
- Trempała J., *Wprowadzenie do psychologii rozwoju*, [w:] J. Stralau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, Gdańsk 2000.
- Żebrowska M. (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Warszawa 1975.
- Żylińska J., *Biegły psycholog a odebranie i ocena zeznań małoletniego świadka w procesie karnym*, [w:] T. Kalisz (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. XXX, Wrocław 2013.